

1925 чылдың
август 31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 6
(18281)

2013 чылдың
ЯНВАРЬ 22,
вторник

Садар өртээ 5 рубль

mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

http://shyn.ru

ЧОННУНҮН ӨМҮНЭЭЗИНДЕН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Күрүне Думазының депутады Лариса Шойгуга юбилейлиг төрүттүнген хүнүбиле холбаштыр байыр чедирген.

Лариса Күжүгетовнага ооң чедирген байырында мындыг эдургулар бар: «Силерге кай-амчык бо хүнде чаңгыс чер-турттугларыңарның чаагай юруунга боттандырып турар депутат ажил-чорудулгаңар дээш өөрүп четтиришкениң өстөрүн мээң өмүнээмден болгаш республиканың чурт-акчыларыңдан хүлээп ап өрүңер. Тываның хөй националдыг чонунуң бүзүрелиниң кандадын алгаш, соңгукчула-ыңар-биле доктаамал ужура-кып келген үеңерде оларның ийгириглерин сайгарар бол-

Тываның Баштыңы Ш.Кара-оол биле Күрүне Думазының депутады Л.Шойгу.

гаш чагыгларны күүседир үени тып турар силер. Боду-ңарның төрөөн булуңуңар-биле

харылзааны каян-даа үспейн, республиканың мурнунда тур-густунган айтырыгларны билип

келдиңер. Силерниң кичээн-гейиңерни Кызылдың эмчиле-ри, Тожунуң ивижилери, көдээ черниң башкылары, Силерниң эгелээшкениңер болгаш Силер-ниң дузаңар-биле дериттинген шөлчүгештерде ойнаан чаштар билип турар.

Күрүне Думазының депу-таттарының аразында боттары-ның эрге-ажыктарын камгалаар кылдыр бүзүрөөн кижилерниң хереглелдеринге дыңнангыр бооп турарларның чырыткылыг үлегерин көргүзүп турар кижини Силер деп бодаар мен.

Силерге быжыг кадыкшыл-ды, аас-кежиин болгаш бүгү-ле чаагай чүүлдерни, улуг Рос-сияның болгаш төрөөн Ты-ваңарның чаагай чоруу дээш Силерниң күрүне ажил-чору-дугаңарга моон соңгааргы че-дишкениңерни күзедим!».

Бир чырыткының
төөгүзү

ОЛИМПИЙЖИ ОТТУН ОНЗА АРГАЛАРЫ

Олимпийжи оттуң эстафета-зының дугайында солун медээ-лер чылдар аайы-биле аңгы-аңгы. Амгы үениң Олимпийжи шим-чээшкениниң төөгүзүнде Олим-пийжи от бир дугаар 1928 чылда Амстердамга чайгы оюннар үезинде көстүп келген. Тус чер-ниң электроэнергетика компания-зының ажилдакчызы бир дугаар Олимпийжи отту тус черниң ста-дионунуң суургазынга кывыскан. Ол боду каш-каш чүс чылдар бу-рунгаар уттундурган турган чаң-чылды катап тургусканын безин билбейн, чаңчылды дигрискен.

Ам Олимпийжи отту кол ста-дионче аңгы-аңгы аргалар-биле (уг таварыштыр, агаар-биле, теле-фон удазыны-биле, космос-биле) чедирип турар.

Хүннүн айтырыыга хамаарыштыр

ОЛ РОССИЯНЫ КАЙНААР АППАР ЧЫДАРЫЛ?

Хову-Аксынга халап анаа-ла болу бербээн. Ол үре-лишкени дээрже чүгле дадарык хоолайлар эвес, а төп-чүткөн чылыг хандырылгазынга күрүнениң хамаарыл-газы көстүп келген деп чүвени билир кижилер санай бергеннер.

Ындыг медегелди Тываның Шолбан Кара-оолдун мыкты мурнай дыка дидим кыл-ны онзагай болуп турар. Рос-сияның дыка хөй регионнарының бернаторлары Тываның удуртук-зунуң бо туржун деткип турары гаажок, чүге дээрже чылыг-энер-гика айтырыы оларда бистиң улуг-ла дээрдевейн турар. Айтырыгы моон соңгаар кан-ар шийтирилээр деп айтырыг-та-ла тургустунган.

Бодунуң регионунуң чылыг-андырылгазының системазын-млекстиг чаартып кылырының тырыын федералдыг деңгелге-мгалаар деп шийтирнн Шол-бан Кара-оол хүлээп алган. Ооң ч-хөө талазы-биле айтыры чиг-болурун ол билген. «Бир эвес айтырыгга Тыва бодунуң арга-аргаларын ажылгаар дээр болза, он чылдар эрте бээр, ынчан-а чүгле федералдыг төптүң ду-зы-биле ол хуусааны кызырып-лур»-деп, Тываның Баштыңы нап турар. Бо ажылга ЧКА-ны (р-тталга-коммунал ажил-агыйын) артырынга идиг бээр фондунуң үседип турары хөй квартиралыг-жыңнарның капитал септелгези-н программасынга дөмей ындыг-дералдыг инвестиция програм-зын дамчыштыр боттандырып-лурунга ол бүзүрелдиг.

«Чылыг-энергетика дээн ыш-ш улуг хемчээлдиг адырны чаар-рынга биче эвес хуу капиталды

чүгле ынчан хаара тудуп азы чылыг хандырылгазының объектилеринин амгы үеде бар ээлерин сайзырал-дың болгаш чаартылганың оруунче кирип болур» — деп, Шолбан Ка-ра-оол санап турар.

“Россияның эксперттери Хову-Аксынга бол-ган халап 83 регионнуң кайы-даа суурунга, хоорайыга катап-таттынып болур чүүл деп санап турарлар.

Чылыг энергетиказын сайзыра-дырының тодаргай оруктары бөгүн чуртта ажыттынмаанында, азы ону кым кылыр ужурулугу дээрзин то-даратпаанында кижини кайгаар чүве чок ышкаш сагындырар. Мын-дыг хөй талаалыг ажил-амыдырал-га шупту чүүлдү кичээнгейге ал кайын четтигерил? Хову-Аксында ЧЭТ-ке халап болганының соонда Тываның Баштыңының медегелдин чамдык МИЧ-лер Хову-Аксы дээш харысалганы федералдыг төпче чууй каар болгаш күрүнөдөн не-мелде акша негеп алыр дээн орал-дажышкын деп ынчаар агарты-нып санааннар.

Херек кырында ол ындыг эвес. Бүгү айтырыгларны сайга-рып көрүп турар Ак бажының албан-дужаал ээлээнери кайын-ындыг кыдыра-болур ийик. Чижээ, Россияның Регионнар сайзыралы-ның яамызының төлээлери Хову-

Аксынга болган халап дээрже ни-ти-российжи айтырыгының бичии кезин-дир деп аажок кичээнгейлиг элдээрткенер. ЧКА-ның айты-рыын дыка чидигленип келген деп минниринден оларның чалданып турары билдингир.

Россияда коммунал талазы-биле айтырыг дээрже хөөн каран-чыг болгаш чуртту келир үе чок, делегейге кудурук черни кезээ-мөңгөдө элээринге чедирген ай-

тырыг болур. Россияның эксперт-тери Хову-Аксынга болган халап 83 регионнуң кайы-даа суурунга, хоорайыга катап-таттынып болур чүүл деп санап турарлар. Комму-нал халап дугайында медээлер Россияның аңгы-аңгы булуң-нарындан хүннүн чыгыы дыңна-лып турар. ЧКА-же чүгүртү безин көөрге, Хову-Аксынга чүүлдеш чүүлдер бажын ажыг деп, январь 17-де Александр Старовойтов бижээн («Регионнар клуву»). Күрүне безин хамааржыр инвес-тор кижини бодунуң орулга кириер инфраструктура төлөвилелдери-биле Киренскиге, Тувсиге болгаш Варламовога, бир-ле чери чарлып-дештип турар ээн булуңга келир бе деп, ол айтырып турар.

Чурттуң дыка хөй чурттакчы-лыг черлеринге чылыг хандырыл-газы кышкы үеде сандан үнүп турар болгай. РФ-тиң ОБЯ-зының

болгаш Регионнар сайзыралының яамызының албан-езузуңуң медээ-лерин көрүңер даан. Оларда айты-тыгган саннарны сайгарар болза, бир эвес чылыг хандырылгазының айтырыын иштинден көөр болза, аарышкылыгы шын көстүп келир. Ол шын дээрже кыштың болгаш эко-номиканың аразында тургустунган чөрүлдээни шийтирилээр акшаның Россияда чок болуп турары-дыр.

Ам чүнү канчаарыл? Одалга се-зонунуң чарыгдалдарын кызырары деп бөдүүн шийтирп көстүп келир. А ону канчаар кылырыл? Кым-даа ол айтырыгга харылап шыда-вас. Бөмбүрзектиң эң соок дээн кезээнде чуртка бо айтырыгны мурнунда-ла, СССР турар шагда, он-чээрби хире эртем-шинчилел төптөрүн, эртем-бүдүрүлгө катты-жышкыннарын тургузуп тургаш, бо айтырыгны шийтирилээрине угландырап турган, а херек кырын-

херек деп, ол санаан. Эржириеп калган төлөвилелдерден чайлаар, бодунуң техниктиг шийтирилери суур бүзүрүңге хамаарыштыр ооң агаар-бойдус болгаш өске-даа бай-далдарын өөренип көрүп тургаш, хүлээп алыр деп, ол медегелеп турар. Чылыг хандырылгазының системаларын чаартып кылырының эң чугула негелдези болза, чаа тех-нологияларны болгаш эң сөөлгү үениң материалдарын ажылгаары деп, Чазак Даргазы айтып турар.

Тодаргайлаарга, бо талазы-би-ле делегейде мөөңнеттинген дур-жулганы баштай ханы өөренири чугула. Мында чугаа он-он чылдар-ның дугайында эвес, а каш-ла чыл-дың дугайында болуп турар.

Бо угланышкыга хамаарыш-тыр чуртта алдынып турар хемче-лер дыка чөгөнчиг. Ол дээрже чы-лыг хандырылгазының дугайында хоойлу болгаш чылыг ажил-агы-

“Чылыг хандырылгазының системаларын чаартып кылырының эң чугула негелдези болза, чаа технологияларны болгаш эң сөөлгү үениң материалдарын ажылгаары деп, Чазак Даргазы айтып турар.

да чылыг хандырылгазының айты-рыын шийтирилептер хире структу-ра безин чок ышкажыл.

Ол эртем-шинчилел болгаш эртем-бүдүрүлгө черлери кан-дыг хүлээлгени күүседир ужуру-луг дээрзин Шолбан Кара-оол тайылбырлап турар. Чылыг хан-дырылгазының дээштиг болгаш идегелдиг тургузуунуң айтырыыга бо бар, ажылдап турар системадан өске шийтирилери хүлээп алыр

йыңга өртек доктаадып тургузары-ның чаа дүрүмнериниң дугайында федералдыг Чазактың доктаалы дээн ышкаш каш-ла документи-лер-дир. Ол Хоойлу чүгле саазын кы-рында арткан деп, шупту улус са-нап турар. А дүрүмнер база шак ындыг «салым-хууга» онаажып болур, чүге дээрже ону ажылдап кылган кижилер дээрже бо хүнде чидиг тургустунуп турар энергетика-га буруулуг ээлери-дир.

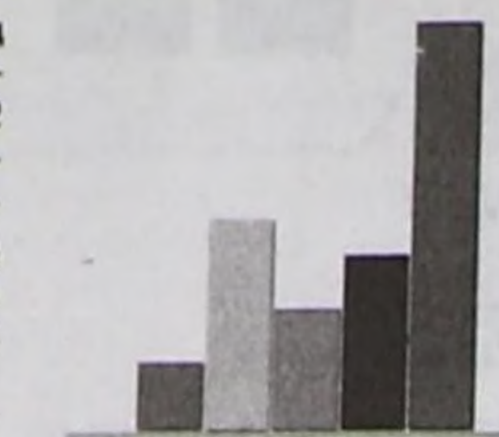
Юрий НИКИТИН.

Рейтинг

Шолбан Кара-оол 46 дугаар турушта

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол 2012 чылда Россияның регионнар баштыңнарының информформастыг ажык чоруктуң рейтингизининг талазы-биле 83 черден 46 дугаар турушту ээлээн.

Оон дугайында Мониторингинг национал албаны дыңнаткан болгаш ол Хамаарылга чок шинчилелдер институту-биле катый медиа-рейтингини белеткеп турар. 2011 чылда россияжи политологтар Тываның Баштыңыга 83 губернаторнуң аразындан 50 дугаар турушту тывысканын сагындыраал. Шинчилелдерниң түннелдери-биле алырга, эрткен чыл республикага, ылангыя Шолбан Валерьевичиге берге-даа болган болза, Тываның Баштыңы массалыг информация чепсектери-биле хөй-ниитиниң бүзүрелдиг хамаарылгаларының талалакчызы дээрзин көргүскен. 2012 чылда бойдустуң айыыл-халаптары — чер

шимчээшкени, кандаашкын, коммунал ажыл-агый адырынга болган озал-ондак дээн ышкаш эрге-чагыргадан хөй күженишкенин ажал негээр чүүлдер хөй болган. Ынчангаш бистиң республикага хөй-ниитиниң кичээнгейиниң деңгели бедик турган. Чамдык регионнарның губернаторларының ажык эвес чоруунуң түннелинде Алтай крайның губернатору Александр Карлин рейтингиниң 69 дугаарынче, Кемерово облазының баштыңы Аман Тулеев 76 дугаарынче база Хакасияның удуртукчу Виктор Зимин 55 дугаарынче бадып келген.

Епископ Феофан-биле ужурашкан

Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол Кызылдың болгаш Тываның епископу Феофан-биле ужурашкан. Ол ужуражылга ийи чылдагаан ужурундан болган: православ шажынның бурган байырлалы (Крещение Господне) биле епископ Феофаның төрүттүнген хүнү.

Аалчызын өөрүшкү-биле укувушаан, Шолбан Кара-оол чырыпкылыг аданы болгаш Тываның православ шажынның христианнарын Орус православ шажынның эң ыдык байырлалдарының бирээзи-биле, ол ышкаш оон төрүттүнген хүнү-биле сеткилдин ханызындан изиг байыры чедирген. Республиканың чурттакчы чонунуң чартык кезин православ шажынчыларның баштыңчызы — арыг мөзү-бүдүштү катап эгидеринге болгаш ниилтелге чөпшээрелдигни чедип алырынга үлүү кириштирип чоруур шажын ажылдакчызы-биле бөгүн ужуражыры ийи дакпыр өөрүшкү дээрзин Шолбан Валерьевич демдеглээн. Епископ Феофанга Шолбан Кара-оол солун суй белектерни сөңзээн: мага-ботту болгаш сеткил-чүректи чыладып чоруур тыва чеңи-чокту, тыва черге быжыг турарынга эпиги тыва идикти.

Епископтуң бодунга болгаш республиканың православ шажынчыларынга улуг кичээнгей дээш сеткилин ханызындан өөрүп четтиргенин илеретпишаан, Азия төвүнде республика оон ийги бичи чурту болуп, ону бодунга улам

чыпшыр тудуп турарын Феофан онзалал айыткан.

Оон соонда улаштыр чугаалашкаш, Тывада шажын байдалы-биле холбашкан айтырылгаларга хамаарыштыр солун санал-оналдарын үлешкенер. Орус православ хүрээ өске шажын-чүдүлгелерге бодун удур салбайн, шажын-чүдүлгени дигризер ажыл-херекке билчилгени тыварын оралдажып турарынга таарзынышкынын республика Баштыңы илереткен. Оон аңгыда Ш.В. Кара-оол Тывага кээп чорааш, патриарх Кирилл республиканың сарыг шажын төлээлери-биле ужуражыр күзелдин илереткенин онзалал демдеглээн.

Тыва ышкаш мындыг хөй национал республикага аңгы-аңгы шажыннарның чүдүкчүлериниң аразынга акы-дунмалышкы кожа харылзаалар чугула дээрзин бүрүнү-биле деткивишаан, орус православ хүрээ моон сонгаар-даа ол талазы-биле ажылын уламчылаарын епископ Феофан бүзүрүткен.

Республиканың Баштыңы база ниилтелдин турум чоруун быжыглаарынга ийи таланың тургузукчу кады ажылдажылгазы моон сонгаар-даа быжыгар дээрзинге идегелин илеретпишаан, православ шажынның ажыл-чорудулгазы Тываның удуртулгазының деткимче-дузазын алыр дээрзин бадыткаан.

Тыва Республиканың Чазаның сагыш-сеткилдин эртинелерин дигризип эгидери-биле бүгү күштү мөөңнөп, чоннуң сагыш-сеткил болгаш мага-бот кадыкшылын быжыктырар дээш күженишкенин салып турар. Чүдүкчүлерниң сагыш-сеткилинге ынакшылды болгаш эриг, чымчак сеткилди сиңирип турар православ шажынның ажыл-чорудулгазын деткивес аргажок.

Епископ Феофан амгы саадал ораы эрге-дүжүлгезинге патриарх Кирилл аданың 2011 чылдың ноябрь жезинде йөрээли-биле органын утаан боор силер.

ХӨЙ-НИИТИНИНГ БӨЛҮҮН ТУРГУЗА

Тывага инвестиция төлөвилелдериниң боттандырылганын экологтуг айыыл чок чоруун хандылары-биле хөй-ниитиниң эксперттериниң бөлүүн тургузар дугайында ТР-ниң Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол бодунуң бирги орадакчызы Михаил Козловка дааскан. «Оон тургузуунче бедик мергежилдиг экологтар, хөй-ниити төлээлери база инвестиция компанияларының ажылдакчылары кирер ужурул» — деп, Шолбан Кара-оол чугаалаан.

Аңаа хамаарыштыр эрткен неделяда ТР-ниң Чазаның Ба-жыңына Михаил Козловтуң удуртулгазы-биле хурал болуп эрткен. Хуралга чогуур яамылар болгаш ведомстволарның, ТР-ниң Дээди Хуралының, экологтуг албан черлериниң болгаш массалыг информация чепсектериниң төлээлери киришкен.

Михаил Козлов:

— Сөөлгү

үеде солун-сеткүүлдерде, Интернет-сайтыларда Тыва Республиканың девискээринде инвестиция компанияла-

рының ажыл-чорудулгазының дугайында дүвү-ренчиг чүүлдерни бижип турар. Ылангыя Тожу кожуунда «Лунсин» КХН улуг шуулгазынын үндүрген. Бо талазы-биле медээлер чүгле Тывадан эвес, өске-даа черлерден чоруп турар. Делегейниң кайы-даа булуңунда экологтуг байдал дугайында сагышсырал дүвүрээр — кижикүрүзүнүң эргези-дир. Ол шын. Мен, амы-хууда, Тываның салым-чолу дээш аарып чоруур мен. Республиканың чурттакчылары оларның төрүн чериниң девискээринде чүү болуп турарын билген турар ужурул. Ынчангаш хөй-ниитиниң эксперттериниң бөлүүн тургузары — ажыктыг болгаш чөптүг чүүл-дүр. Ук бөлүктүң кижигүннери хууда компаниялар-биле сырый харылзажып, оларның ажыл-чорудулгазын хайгаарал, оон дугайында ажык-чарлыгы-биле чонга дамчыдар ужурул» — деп

чугаалаан.

Дараазында хөй-ниитиниң бөлүүнче кириштирип болур кижилерниң кандидатураларын сүмелээрин Михаил Козлов дилээн.

Тыва Республикада чер иштининг казымал байлактарын ажылгаарының талазы-биле эргеленин удуртукчузу Елена Шабалинская сайгарып турар айтырыгны чугулап: «Кажан экологтуг байдал талазы-биле дүвүрээр кижилер, албан-езу аайы-биле документилен негевейн, анаа-ла курут сөстөр-биле буруу шавар чүүлдерни бижириге шын эвес.

Хөй-ниитиниң эксперттериниң бөлүүн тургузары — ажыктыг болгаш чөптүг чүүл-дүр. бөлүктүң кижигүннери хууда компаниялар-биле сырый харылзажып, оларның ажыл-чорудулга хайгаарал, оон дугайында ажык-чарлыгы-биле чонга дамчыдар ужурул».

«Лунсин» КХН медээ талазы-биле кажан-даа хаалчак турбаан. Оларның ажыл-чорудулгазы көскү, кандыг-даа чажып чок. А тургустунар бөлүкчө долгандыр агаар-бойдус дээш ылап аарып, дүвүрээр чоруур кижилерни кириер болза эки» — деп демдеглээн.

ТР-ниң Бойдус курлавырларының болгаш экология яамызының төлээлери бөлүктүң тургузуунче «Убса-Нур ыйгылаажының» ажылдакчызы, билдингир эколог Александр Куксинни болгаш Тыва Республиканың экологтуг организацияларының чөвүлелиниң даргазы Айгуш Адыгбайны кириерин сүмелээн.

Дээди Хуралдың даргазының орадакчызы Ольга Кольчикова Тываның хөй-ниити палатазындан болгаш ИХЯ-ның чанында хөй-ниити чөвүлелинден төлээлери кириерин саналдаан. Аңаа чергелештир ТР-ниң арга-арыг күрүнө комитетиниң даргазының орадакчызы Андрей Попеляев Дээди Хуралдың депутаты, арга-арыг ажыл-агый ниилелиниң идея-кейжизи Иван Чучевти бөлүкчө кириерин чугаалаан. Оон аңгыда Россияның Аныяктар эвилелиниң Тывада салбырындан кижилерни хаара тудары чөптүг деп санал кирген.

«Тываның тускай камгалалдыг бойдус девискээрлериниң талазы-биле дирекциясы» күрүнениң

казна албан чериниң директору Чайзу Кыргыстың бодаалы-Тывада улуг хемчээлдиг үл төлөвилелдерни боттандырып хууда компанияларның тулгалары медээлиг сеткүүлдер белеткеп, чон аразында тар болза эки. «Компаниялар бот база чурттакчы чон-биле аадир харылзааны тудар ужуру» — деп, Чайзу Кыргыс чугаалаан.

Оон аңгыда массалыг информация чепсектеринден, Тыва бойдус курлавырларын камгастыг шингээдир талазы-биле иштудундан төлээлери база бо

хүрээлелиниң камгалалының делегей фондузунуң Алтай-Бондаревти эксперттер бөлү тургузуунче кириерин хурал кижикчилери саналдаан.

Хуралдың төңчүзүндө ген санал-оналдарны өөр көргөш, дараазында хемчегле ажылдап кылгаш, сонугарга кижикүрүзүңге дамчыдар дээр ТР-ниң Чазак Даргазының бот орадакчызы Михаил Козлов чугаалаан.

Автордан: амгы үеде ч Тыва Республикада эвес, а ө даа черлерге үлетпүр талазы-биле хөгжүлдө ылап-ла бар апар Ол — республиканың социал-экономика сайзыралының бот чурттакчы чоннуң амыдырының шынарының бедирииниң байдалдарының бирээзи. Ынчангаш регионнуң эрге-ажык камгалал, хууда инвесторлар компанияларының ажыл-чорудулгазын база дагдынган хүлээлгенин күөсүлдөсүн хайгаарал, бойдус камгалалының хоой жудулгазын сагыыр ажылдар чорудары-биле хөй-ниитиниң эксперттериниң бөлүүн тургузар дини кончуг шын деп бодаар-мен.

Азияна Т

Айыткалга хамаарыштыр

«Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» — чоннуң сонугралында

Тыва Республиканың Экономика яамызынче суурларның чурттакчы чонундан «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп губернаторнуң төлөвилелин сайзырадыр сорулгалыг төлөвилелдер кирип эгелээн.

2013 чылда 124-тен эвээш эвес төлөвилелдерни республиканың аңгы-аңгы суурларында боттандыра деп сорулганы Тываның Баштыңы күөсүлгенин албан черлери, муниципалдыг болгаш суурлар администрацияларының удуртукчуларының мурнунда салган. Амгы үеде Тываның Экономика яамызынче чурттакчы чондан ажылдап турар бүдүрүлгелерини улам сайзырадыр азы чаа бүдүрүлгө ажыдар дээн сорулгалыг 196 төлөвилел кирген.

Төлөвилелдерниң хөй кезин көдээ ажыл-агыйының аш-чемин бүдүреринче, каасталга херекселдери болгаш идик-хеп даараар чер (мастерская), хлеб быжырап пекарнялар ажыдарынче, ыштан кылган эт-сеп кылырынче болгаш туристерге хандырылга черлери тударынче уланган. Оларның аразындан,

чижээ, Мөңгүн-Тайганың Мөген-Бүрен суурда Сайбай Когаржаа сарлык сүдүндөн аш-чем бүдүрүдүгүндө болгаш кезинден идик-хеп даараар бүдүрүлгө ажыдарына белең. Бай-Тайганың Битал суурда хуу сайгарлыкчы Кызыл-Кат Кочал-оо бе сүдүн болбаазырадыр цех ажыдар күзөлдиг. Бай-Тайганың Кызыл Кожуунуң Сукпак суурга Тыва чугайындан школага ажылгаар самбыра чугай бүдүрер цех ажыдарының дугайында төлөвилел кириген.

«Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп губернаторнуң төлөвилелин боттандыра күзөлдиглеге күрүнө чүгле акшаландырыштын талазы-биле эвес, а чер хөтөжилээриниң болгаш хуужуларын деткимчезин, тудуг тудар черинге чөпшээрел болгаш бүдүрүлгениң боттандырынга дуза кадар дээр хевирлиг деткимчелерни база көргүзөр аргалыг.

Бо чылдың июнь айда «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп губернаторнуң төлөвилелин көргүзүр республика чергелиг ярмарка-делгелге эрттир планнаттырган.

КАЛЧАА ААРЫЫНГА УДУР...

Республиканың девискээринде черлик араатан амытаннар саны көвүдээнинден Тыва Республиканың мал аарыгларының талазы-биле хайгаарал албаны эрткен чылдың декабрь айдан эгелээш калчаа аарыына удур салыр «Рабивак-О/333» деп тарылга эмин кожууннарже тарадып эгелээн. Ол дугайында допчузу-биле Тываның мал эмнелге хайгаарал албанының начальнигинин оралакчысы Юрий Делгер-оолович Орусбай-биле чугаалаштывыс.

Ю.Д.Орусбай.

биле аңчылар инспекторлары кады бөрүлөргө турлагларыне тарадыр салырлар.

— Тываның бүгү девискээринде бөрүлөргө калчаа аарыын эмнээринге 380 муң кезек эм четчир бе? Ону черлик амытаннарга канчаар салырлар, таныштырып көрүңерем.

— Саттыгган тарылга эми бүгү Тываның девискээринге чайлыг чедер деп бодап турар бис. 1 километр черге 25 дөрбелчин кезекти (25 доза) салыры көрдүңер.

Азырал амытаннарга тарылгаларны хөй кезинде сыкыртыр арга-биле кылыр болгай. А черлик амытаннарга дээш бүдүргөн бо тарылга эминин эптиг чүүлү ону араатан амытаннарга чемгилештир арттырып каар. Ук эмин эт чыды-биле демейлештир кылган болгаш черлик амытан эм салган черни чыт аайы-биле дүргөн тып алыр аргалыг. Бо тарылга эм чүгле черлик амытаннарга эвес, а тоянчы ыттарның көвүдээни-биле суурлар чогуу девискээрлерге салып чорудары чугула. Чурттакчы чонга мындыг чүүлдү билип алыры артык эвес. Аргалыг-ла болза, өг-бүлөгө хөй санныг ыт азыравас болза эки. Хөй ыт чыылган черлерден аарыг тыптыры билдингир, оон аңгыда ытты бош салыры база күзенчиг эвес. Бош ыт тояп чорааш,

Көдээ ажил-агыйда

черлик амытаннарда аарыгларны чыпшырып ал болур. Ыт азыракчылары боттарының ыттарына чыл санында камгалал тарылгаларны салдырып алыры күзенчиг. Ооң-биле чергелештир бөрүлөр көвүдээн, калчаа аарыы чоруп турар үеде малчыннарның кол-ла хүлээлгези малды ээн кагбайн, улуг кичээнге салыры чугула.

— 2012 чылда Мөңгүн-Тайга кожуунга 6 хире кижини бөрү ызырган болгай. Ол дугайында чүнү чугаалап болур силер, Юрий Делгер-оолович?

— Ийе харын, Мөңгүн-Тайгага болган ол таварылга соонда бөрүлөр узуткаар талазы-биле ажилдар шыңгы чоруттунуп эгелээн. Нийтизи-биле 2012 чылда аңчылар республикада бөрүлөр санын эвээжидири-биле 581 бөрүнү узуткаан. Ол дээрже планда көрдүнгени-биле 83 хуу болуп турар, а ажилдар ам-даа уламчылап турар. Ынчангаш калчаа аарыына удур тарылга ажилдарын база дарый чорудары негеттинип келгени ол.

Кожууннарда чоруттунган ажилдарның түңнелдерин бистиң Тываның мал аарыгларының талазы-биле хайгаарал албаны февраль айның төңчүзүнде үндүрер. Калчаа аарыына удур чорудуп турарымыс ажилдың түңнели «Рабивак-О/333» деп тарылга эминин дузазы-биле чедиш-кинниг доостур дээрзинге мал эмнелге хайгаарал албанының специалистери бүзүрөп турар бис. Кажан мал-маган кадык-ла болза, кижилер база кадык болур. «Демнигге — күштүг, тепкиш-тигге — быжыг» дээни ышкаш, малывысты аарыг, черлик араатаннарда камгалаарын чурттакчы чон-биле деңге чедип алыр ужуруг бис.

— Юрий Делгер-оолович, айтыргаларымыска тодаргай харыылып бергениңер дээш улуу-биле четтирдис.

Сайсуу ХЕРТЕК.

Тайылбыр:

мал аарыгларының эмнерин бүдүрер Покровск заводу черлик араатан амытаннарның калчаа аарыына удур салыр күштүг «Рабивак-О/333» деп тарылга эмин бүдүрүп эгелээн. Москвага болган Бүгү-россияның «Алдын күс-2012» агроулетпүр делгелгезинге Покровск заводунун бүдүргени «Рабивак-О/333» тарылга эми бодунун көрүлдэзи-биле алдын медальга төлөптиг болган.

Уржуктарны чайладыры-биле

2012 чылдың июль 6-да болган чершимчээшкениниң уржуктарын чайлады-ы-биле РФ-тиң Чазаа курлавыр фондунан 370480,7 муң рубльди, ооң иштинде хамаатыларга чаңгыс катап материалдыг чы-дузаны чедирери-биле 29280 муң рубльди бюджеттен үндүргөн. (аа-Хем кожуунунуң объектилеринге кат-тургузарының ажилдарын чорудары-биле 1,7 муң рубль көрдүңер. Ол дээрже уруглар-уран чүүл школазы, кожуунунуң Культура ыны, гигиена болгаш эпидемиология төвү-гаражы, «Үш-Белдир» курорттун чамдык-савалары.

Р-ниң хамааты камгалал болгаш онза бай-дар агентилелиниң директору Николай Гуштуң удуртулгазы-биле ажилчын бөлүк-ква хоорайга 396957,5 муң рубльди, ооң иш-е хамаатыларга чаңгыс катап материалдыг

ачы-дуза чедирери-биле 14800 муң рубльди, 294 объектилерге катап тургузарының ажил-дарын чорудары-биле 379502,5 муң рубльди бюджеттен үндүрүп бээрин чедип алганнар. Оон аңгыда 62 өг-бүлө чуртталга сертификаттарын алган. Соңгаарладып болбас катап тургузары-ның ажилдарын чорудары-биле 2655 муң рубль көрдүңер. 2012 чылдың февраль айда болган чершимчээшкениниң уржуктарын чайладыры-биле РФ-тиң курлавыр фондундан чаңгыс ка-тап материалдыг ачы-дуза чедирер сорулгалыг 136050 муң рубльди аңгылаан. Өнчү-хөреңгизин чидирген хамаатыларга 120 чуртталга сертифи-каттарын алыры-биле 320450 муң рубльди шил-читкен.

Снежана ШОЙЗАТ,

ТР-ниң ХК болгаш ОБ агентилелиниң медээлер бөлүүнүн начальниги.

Чер айтыры

Дүрүмнерге дүүштүр тудар

Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол Юстиция херекте-ринин, Чер болгаш чер хамаарылгаларының ямы-ларының удуртукчулары база Кызыл хоорайның мэри олар-биле найысылал-дың девискээринде күрү-не өнчү-хөреңгиз кылдыр аңгылаттынмаан чер учас-токтарын ажыглаарының дугайында айтыргаларны кады сайгарып, хуралды эрттирген.

Тыва Республиканың «Чер ду-гайында» Конституция Хоойлузу езугаар Кызыл хоорайның девиск-ээринде республиканың болгаш муниципалдыг чер участоктарын ажыглаарының дугайында айты-ргаларны ТР-ниң Чазаа азы Чазак-тан бүрүн эргелиг күүсекчи эрге-чагырга органы шийтпирлээр. 2013 чылдың январь 1-ниң хүнү-биле алырга, хоорайның черинин ний-ти 20 037 гектар шөлүнүн иштинде аңгылаттынмаан чериниң хемчээли 16 272 гектар азы 81,2 хууга дең.

Аңгылаттынмаан чер участо-ктарын ажыглаар талазы-биле Дүрүмнүн төлөвилелин ТР-ниң чер болгаш чер хамаарылгаларының сайыды Салим Кызыл-оол респуб-ликаның Баштыңының даалгазы езугаар күүсекеш, таныштырган. Хамаатыларның болгаш юридик-тиг албан черлеринин билдириш-киннерин сайгарып көөрүнүн чорудуу, чер участоктарының бээринин байдалдары, Кызыл хоорайның мэриясы-биле кады ажылдажылганы болгаш күүсек-чи эрге-чагырга органнарының шийтпирлерни хүлээринин тургу-зуу дээр чижектиг чүүлдерни ук төлөвилелде айтыкан. Оон аңгы-да чер участоктарын аай-баш чок бээрин хоруур дугайында пункту-ну кириген. Хоорайның генерал-дыг планын барымдаалап, черни аңгылаары документ езугаар көр-дүңгөн.

Төлөвилелде көргүскен арга-

ларны нийтизи-биле чүүлдүгүнүп көрбүшаан, мындыг хевирлиг до-кументинин шагда-ла негеттинип келгенин Шолбан Кара-оол дем-делгээн. Ук Дүрүм хоорайның овор-хевирин үрөп турар уш-баш чок, үен-даян тудугларны сокса-дып, нормативтиг баазаны тургу-зар ужуруг. Чурттакчы чоннун тудугже чүткүлүн деткири чугу-ла, ынчалза-даа кандыг-даа тудуг, ылаңгыя хоорайның девискээринге чогуур дүрүмнерге дүгжүп, чагыр-тыр апаар. А ооң күүселдезин мэ-рия болгаш күүсекчи эрге-чагырга органнары хайгаараар дээрзи чу-гаажок. Чер участоктарын аңгы-лап тура, төлөвилелдин чуррун-га дүүштүр микрорайоннарның ком-плекстиг тудуу деп кол чурумну ыяап сагыырын Шолбан Кара-оол негээн.

Аңгылаар черлерни социал болгаш инженерлиг инфраструк-тура-биле хандылары эргежок чугула дээрзин Тываның Баштыңы удуртукчуларга катап сагындыр-ган. Бо негелдени күүсетпээнинин түңнелинде чурттакчы чон нарын байдалга таваржыр. Суг, электри хандырылгасы, оруктар, школа, уруглар сады, аптека кайыл дээр чижектиг чөптүг айтыргалары-биле черни алган хамаатылар эртен-даарта эрге-чагырга органнарынга чедип келир. Ынчангаш бо айты-ргаларны тудугну эгелээр бетинде шийтпирлээр ужуруг. Дүрүмнүн төлөвилелинге эрге-чагырганың туружу — кара туразында тудуг-ну болдурбазы, чер участоктарын аңгылаарда ажык-чарлыг болуру, чер участоктарын херээр езугаар ажыглаваан болза, ону хавыра-ры, Кызыл хоорайның тудуу болгаш чер ажыглалының дүрүмнеринге дүүштүр тудугну чорудары.

Хуралды түңнөп тура, ТР-ниң Чазааның Даргазы бир неделя дургузунда төлөвилелди чедир ажылдап кылгаш, Чазактың сайга-рылгазыне киригерин Чер болгаш чер хамаарылгаларының ямы-зынга дааскан.

Акция чоруп тур

«Кичээнге, сагыш салыышкын — чаагай сеткил»

«Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партияның Ты-вада регионалдыг салбыры «Кичээнге, сагыш салыыш-кын — чаагай сеткил» деп төлөвилел езугаар хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге, хоо-чуннарга, амыдыралдың берге байдалына таварыш-кын дузаны көргүзүп турар.

Олар чоокта чаа Кызылдың хо-очуннар бажынынга аалдап четкен дугайында ол төлөвилелдин баш-карыкчызы Елена Ховалыг дың-наткан. «Чаңгыс демнигжилер» хоочуннары Шагаа байырлалын таварыштыр байыр чедирип, олар-ның чурттал олурар байдалының дугайында сонургаан. Улуг на-зылыглар шаанда сарыгшажынны хоруп турар үеде Шагаа байырла-лын канчаар уткуп турганын күзел-ди-биле чугаалап берген.

Ол ышкаш партияның ажил-дакчылары амыдыралдың берге байдалына таварышкан кижилер-

ниң «Деткимче» аттыг республика төвүнге чылыг идик-хепти аппарып берген. «Эрткен чылын бо коман-да бистерге хөмүр-даш болгаш одаар ыяш-биле дузалаан. Ам бо удаада чылыг хептер эккелген» — деп, Андриан Монгуш өөрүшкүзүн чажырбаан.

Елена Ховалыгның чугаалап турары-биле алырга, партия моон-даа соңгаар мындыг хевирлиг соци-ал төптерде чурттал турар кижилерге дузаны көргүзөр. Ол дээрже, төлөвилелдин база бир кол сорул-газы. Чонга дуза көргүзөр буянның төлөвилелдин ачызында хөй ажы-төлдүг Айдысмаа Ондарның бол-гаш Клара Хертектиң өг-бүлезинге болгаш өскелерге-даа материал-дыг дузаны көргүскөн. Ук коман-да «Эки турачыларның салгалдары» хөй-ниити организациязының төлээлери-биле Вера Байлактың өөнге база аалдап четкен.

ТР-ниң албан-езуунун сайтызындан.

Аныяктарның сайгарлыкчы чоруу

ТӨЛЕВИЛЕЛДЕР – БОТТАНЫЫШКЫНДА

2012 чылда Аныяктар херектеринин болгаш спорт талазы-биле яамының ажил-ижинин кол угланышкыны — республикада аныяктарның сайгарлыкчы чоруунун хөгжүлденин дугайында түннелдер-биле ТР-ниң Чазааның ээлчеглиг хуралында сайгач Уран-кыс Ондар таныштырган.

Бо айтырыкта хамаарыштыр ажил-чорудулга нити-биле чедирекини чоруп турар дээрзин Шолбан Кара-оол хурал үезинде чугаалаан. Оон-биле чергелештир сайгарлыкчы чорук адырында аныяктарның күш-шыдалы ам-даа бүрүн ажыглаттынмаан деп, Ш.Кара-оол демдеглээн. Республикада чарлаттыг «Чангыс суур — чангыс бүдүрүлгө» губернатор төлөвилелин херек кырынга боттандырыда көдээ черлерин аныяктарының иделкейлиг киржилгезин чугулап, оларны хаара тудуп база ол талазы-биле аныяктарның бизнес-төлөвилелдеринин сайгарылга болгаш камгалал чоруу

биле улуг ажылды чоруткан. 2012 чылдың февраль айда «Аныяктарның бизнес-төлөвилели» деп республика чергелиг ээлчеглиг мөөрей эгелзэн турган. Аңаа Тываның шупту хоорайларындан болгаш кожуннарындан нити-биле 91 кижичи киришкен. 2011 чылда 60 кижичи киришкен. Мөөреиниң ийиги үе-чадазынче 44 бизнес-төлөвилелдер шилиттинген. Оларның иштинде 21 төлөвилелдер «Тыва — хөгжүлдениң девискээри» деп аныяктарның өөредилге шуулганынга тиилекчи болуп, күрүне деткимчезин алган.

2011 чылдың мөөреиниң түннелдери-биле 19 киржикчи субсидия акшаландырышкыны шигээди, 2012 чылда хууда ажил-херзэн ажыдып, 51 ажилчин олуттарны тургузуп, янзы-бүрү чергениң бюджеттеринге 1 млн. 655 муң рубль түннүг үндүрүлгелерин төлзөн. 2013 чылда субсидия акша-хөреңгизиниң алыкчылары ажил чок аныяктарга 50 ажыг ажилчин олуттарны тургузуп, 2,1 млн. рубль түннүг үндүрүлгелерин төлээр деп бүзүрлө бар.

2012 чылдың февраль айда «Аныяктарның бизнес-төлөвилели» деп республика чергелиг ээлчеглиг мөөрей эгелзэн турган. Аңаа Тываның шупту хоорайларындан болгаш кожуннарындан нити-биле 91 кижичи киришкен. 2011 чылда 60 кижичи киришкен. Мөөреиниң ийиги үе-чадазынче 44 бизнес-төлөвилелдер шилиттинген. Оларның иштинде 21 төлөвилелдер «Тыва — хөгжүлдениң девискээри» деп аныяктарның өөредилге шуулганынга тиилекчи болуп, күрүне деткимчезин алган.

гаалажышкынының үезинде ажык чорукту, хөйгө билдингирин сагыыр херек деп, ТР-ниң Чазааның Даргазы сагындырган.

Уран-кыс Ондарның чугаалап турары-биле алырга, «Сен — сайгарлыкчы сен» деп федералдыг программага Тыва Республиканың киржилгези 30 хар четпээн кижилерниң экономиктиг болгаш сайгарлыкчы чорукка сонургалының улам бедиринге салдары чедирип турар. Оон аңгыда республиканың иштинде «Тыва Республиканы аныяктары», «Тыва Республика талазы-биле биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткири база хөгжүдери», «Ажыл-агый рыногунда дүшкүрлүг байдалды чавырылдыры» дээн чикеттиг аныяктарның сайгарлыкчы чоруун деткир талазы-биле тускай сорулгалыг программалар ажылдап турар. Муниципалдыг тускай сорулгалыг программаларның иштинде аныяктарның сайгарлыкчы чоруунун хөгжүлденинге хамаарыштыр хемчеглер база күөсеттинип турар.

2012 чылда «Сен — сайгарлыкчы сен» деп программаның талазы-биле акшаландырышкынын нити түнү 5 млн. рубль болган, оон иштинде республика бюджетинден — 1 млн. рубль, федералдыг бюджеттен — 4 млн. рубль, оон мурнунда чылга деңзэрге, 2 катал хөй.

Ук программаның боттандырылганын үезинде оон кол сорулгаларының база хемчеглеринин, аныяктар аразында сайгарлыкчы чорукту делгеренгей-жодеринин, сайгарлыкчы ажылды чорудуп шыдаар салым-чаяаныг аныяктарны шилиринин талазы-

Оон аңгыда Таңды кожунунун Дүргенге эрткен «Тыва — хөгжүлдениң девискээри» шуулганга 200 хире кижичи «Аныяк сайгарлыкчының школазы» деп өөредилге шөлчүгөжинге теоретиктиг билиглерни эртип алганнар.

Улуг класстарның 500 хире өөреникчилери Кызыл хоорайның «Аныяк» өөредилге төвүнүн «Сайгарлыкчы аныяктарның девискээри» деп төлөвилелдин талазы-биле өөредилгени эрткен. Оларның 349-зу бизнес-төлөвилелдерин камгалал алган. 91 кижичи янзы-бүрү өөредилге черлеринин «менеджер», «экономист», «бухгалтер» мергежилдерин салбырларынче өөренип кирген. 80 хире кижичи бизнес-инкубаторга болгаш Тываның кадрлар билин бедир болгаш эде белеткээр күрүне институтунга чаа эгелеп чоруур сайгарлыкчыларга кыска хуусаалыг курстарга өөрөнгөн.

Тываның аныяктары регионнар аразында болгаш бүгү Россияның хемчеглеринге иделкейлиг киржип турар. Бүгү-россияның «Селигер — 2012» аныяктар шуулганының киржикчизи Аржаана Доспан чурттуң тергин дээн аныяк 10 модельеринин аразында кирген. «Тайбының картасы» деп Адам Текеевтин төлөвилели Россияның эң тергин 10 төлөвилелдеринин бирээзи болган.

2013 чылда «Сен — сайгарлыкчы сен» деп төлөвилелдин боттандырылганын уламчылаар. Оон ачызында аныяктар аразында сайгарлыкчылар улам көвүдээр ужурулг. 2007 чылдан 2012 чылга чедир аныяк сайгарлыкчыларның саны нити-биле 425 кижичи 1950-ге чедир өскөн.

ТР-ниң албан-езуунун сайтындан.

ТР-ниң КУБ-тарының ажил-чорудулга

Көргүзүглер экижээн-даа болза

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол республиканың яамыларындан күрүнеге хамаарышкан бүдүрүлгелерин чурумчудуп, аайлаарын негээн.

Бюджеттен тускайлаан акша-хөреңгини шигээди ап турар күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгелери (КУБ) бюджет талазы-биле аар чүк болуп база харысалга чок өнчү ээлеринге орулга чедип алырының аргазы болбайн, а республиканың экономиктиг хөгжүлдени дээш ажилдаар ужурулг. Күрүне эрге-чагырга органның удуртукчуларына КУБ-тарның 54 удуртукчуларының мергежилинин талазы-биле ажыктын илереди, аңаа бир ай хуусаа дургузунда үнелээшкенин бээр деп, Шолбан Кара-оол айттышкыны берген. Оон аңгыда оларның саң-хөө болгаш экономиктиг ажил-чорудулганын сайгарып көөр сорулга салдыг. Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгелеринин 2012 чылдың январь — сентябрь айларда ажил-чорудулганын түннелдерин январь 15-те ТР-ниң Чазааның хуралында чугаалашкан.

ТР-ниң чер болгаш чер хамаарылгаларының сайыды Салим Кызыл-оолдун чугаалап турары-биле алырга, эрткен чылдың 9 айларының дургузунда КУБ-тарның барааны садып-саарган түннелдинде кирген орулгазы 693 миллион рубльге дең, оон мурнунга деңзэрге, 7,1 хуу өскөн. Эң улуг хемчээлдиг ажилдарны болгаш ачы-дузаларны — 279 миллион рубль түннүг — ТР-ниң Үлетпүр

болгаш энергетика яамызынга хамааржыр КУБ-тар күөсеткен. Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының бүдүрүлгелери 173,5 миллион рубль хемчээлдиг барааны бүдүргөн. Орук-транспорт комплекзинин яамызынга хамааржыр КУБ-тар 151,5 миллион рубль түннүг барааны бүдүргөш, үшкү черде болган.

Республиканың КУБ-тарында 1727 кижичи, оон иштинде Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының шугумунда — 612, Үлетпүр болгаш энергетика — 510, орук-транспорт комплекзи — 418,

Бюджеттен тускайлаан акша-хөреңгини шигээди ап турар күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгелери (КУБ) бюджет талазы-биле аар чүк болуп база харысалга чок өнчү ээлеринге орулга чедип алырының аргазы болбайн, а республиканың экономиктиг хөгжүлдени дээш ажилдаар ужурулг.

кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө — 133 кижичи. 2012 чылдың декабрь 20-ниң хүнүнүң байдалы-биле алырга, КУБ-тар республика бюджетинче план езугаар 800 муң рубльди шилчидер тургаш, 860,5 муң рубльди кирген.

Саң-хөө болгаш ажил-агый көргүзүглерин нити-биле экижип турар-даа болза, КУБ-тарда шитипирлеттинмээн айттырылгар база бар деп, илеткелчи чугаалаан.

7 бүдүрүлгелери ажил-чорудулганын боттандырып турар, 9 — хоозураар үе-чадада келген, 4 — дүжүренин чорудулганында. Колдуунда 22 көдээ ажил-агый бүдүрүлгелери

доктаамал орулгалыг ажилдаар. ТР-ниң Үлетпүр болгаш энергетика яамызынга хамааржыр бүдүрүлгелеринде чээли хөреңгиниң түнү 276 миллион рубль четкен. Яамыга хамааржыр 16 КУБ-тарның 9-зу хоорайның янзы-бүрү үе-чадала келген.

«Чамдык бүдүрүлгелер»

ниң түннел чок ажил-чорудулганын кудуку көргүзүлгелерин чылдаганының бичи — яамыларның талазындан аныяк ажил-ижин чедир хыял турарында — деп, Шолбан Кара-оол шүгүмчүлээн. Орук-транспорт комплекзинин яамызында чангыс-даа яамы бүдүрүлгелеринин 2013 чылда ажил-чорудулганын дугайында бадылат программанын көргүспээн. Бүдүрүлгелерде турар бүдүрүлгелерин катал тургузуп дүжүрер талазы-биле хемчеглерин дүргөн хүлээп, чогуур саналдарны дарый киририн Ш.Кара-оол негээн.

Сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр дэ

Деткимчениң түннелдери

Тываның Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы агроүлетпүр комплекстеринин биче болгаш ортумак хевиринин бүдүрүкчүлеринин сайзыралының 2011 чылдың болгаш 2012 чылдың 9 айларының түннелдерин үндүргөн.

Суурларда биче болгаш ортумак хевиринин бизнестеринге күрүнениң деткимчези улгаткан дээрзи демдеглеттинген. «Тыва Республикага көдээ ажил-агыйын хөгжүдери болгаш көдээ ажил-агыйының продукциязы, чиг эт база аш-чем рыногун таарыштыры» деп республиканың тускай программасынче 2011 чылда 76,1 млн. рубль шилчиптиг болза, а бо чылын 10,2 млн. рубль (15,6 хуу) чедир өскөн. Оон иштинде республика бюджетинден 17,3 миллион рубль, федералдыг бюджеттен 60,1 млн. рубль (азы 79 хуу) кирип турар.

Бүдүн чыл дургузунда күрүне деткимчези шээр малдың башын 5,3 хууга, чылгы малдың башын 2,8 хууга, бүдүргөн эътти 3,0 хууга, сүттү 4,2 хууга, тарааны 5,6 хууга, ногаа аймаан 8,3 хууга чедир улгаттырып деткир. 2011 чылда республиканың кожуннарында дүктен, кештен кылган чүүлдер болгаш сүт холумактыг хемчег бүдүрүп турар чеди бичи цехтерин ажылгалче кириген. Нити-биле суурларда 200 ажилчин олуттар немешкен (2010 чылдан 4

катал хөй).

2012 чылдың 9 айларында күрүне деткимчезин хемчээлинге 139 млн. рубльди тургускан, 2011 чылдың көргүзүлгелери-биле алырга, 82 хуу чедир өскөн болуп турар. Оон иштинде 17,3 млн. рубльди республика бюджетинден, 121,7 млн. рубльди федералдыг бюджеттен

олуттар немешкен. 2012 чылдан январьдан сентябрга чедир не деткимчезин алганнарның 391 чедип турар (азы эрткен чылдан 6 хуу чедир өскөн).

Чазак хуралында Тываның Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызын сайыды Самойлов Монгуштуң ген медээзин хүлээп ап тура,

Бүдүн чыл дургузунда күрүне деткимчези шээр малдың башын 5,3 хууга, чылгы малдың башын 2,8 хууга, бүдүргөн эътти 3,0 хууга, сүттү 4,2 хууга, тарааны 5,6 хууга, ногаа аймаан 8,3 хууга чедир улгаттырып деткир. 2011 чылда республиканың кожуннарында дүктен, кештен кылган чүүлдер болгаш сүт холумактыг хемчег бүдүрүп турар чеди бичи цехтерин ажылгалче кириген. Нити-биле суурларда 200 ажилчин олуттар немешкен (2010 чылдан 4

тургускан. Оон аңгыда 19 чаа эгелеп чоруур фермерлерге болгаш өг-бүлениң сүт фермазы сайзырадыр дээн үш ферма ажил-агыйларына күрүне деткимчези берген турган. Ук деткимче акшаландырышкыны-биле 2105 баш мал садып алдыг, оон иштинде 365 баш бода мал, 15 баш сарлык, 1673 баш шээр мал кирип турар. Сайгарлыкчыларда 26 көдээ ажил-агый техниказы саттыг.

Чадаана хоорайда болгаш Кызылда «Туранское» бүдүрүлгезинин көдээ ажил-агый рыногунун ажыттыганындан 27 чаа ажилчин

ажыл-агыйының бараан бүдүрүкчүлеринин күрүнене ап турар деткимчези моон-даа бедик түннелге чедер ужурулг. Чүгө республиканың чурттакчылары хөй кезин суурларда чурттап турар болгай. Сууржуларның 2013 чылда боттанып эгелээр «Чангыс суур — чангыс бүдүрүлгө» деп губернаторнун төлөвилели-биле кижилерге сайгарлыкчы ажилчыны сайзырадырының аргазы дээрзин Ш. Кара-оол демдеглээн.

Бистиң

Күш-ажылчы
чедииникиннери

ХӨӨМЕЙ — ТӨП АЗИЯНЫҢ КУЛЬТУРАЗЫНЫҢ ЭРТИНЕЗИ

Чаңчылчаан культураның тыва сыгыт-хөөмей күүселдезин кадагалап арттырар болгаш хөгжүдөргө кирген улуг-хуузу дээш Россия Федерациязының Президентизи Дмитрий Медведевтиң Чарлы-биле Бүгү-делегейниң «Хөөмей» эртем төвүнүн директору Зоя Кыргызовна Кыргызка «Россия Федерациязының иран чүүлүнүн алдарлыг жылдакчызы» атты тывыска.

Зоя Кыргызовна Кыргыз — бо бүгү талазы-биле онзагай эртем төвүнүн индизлекчизи болгаш соңгутунмас удуртукчузу. Төптүн кол сорулгалары — чаңчылчаан хөөмейниң аңгы-аңгы хевирлерин амгалап арттырары болгаш хөгжүдери. Делегейниң «Хөөмей» эртем төвү — Саян-Алтай евискээринин болгаш делегейниң өске-даа регионнарының хөөмей талазы-биле илээшкннеринин болгаш инчилелдеринин хөй анынг эртем жылдарының организатору.

Бистиң ак-көк Тыва чурт-увустун культуразы, езу-чаңчылдары, тыва дылы, каас-чараш болгаш арыг агаарлыг бойдузу-биле чергелештир бүгү делегейге дыңнаксанчыг хөөмей-сыгыды-биле алдар-жаан. Аңаа канчап чоргаар-ланмас боор. Хөөмей — Төп Азияның чоннарының культуразының эртинези база ол ышкаш тыва чоннуң культуразының бир кол кезээ.

Делегей чергелиг хөөмей симпозиумунун доктаамал эр-тип турары канчаар-даа аажок өөрүнчүг. Чүге дизе ол чүгле этно-хөгжүмнүн сайзыралынга эвес, харын-даа бистиң республикага туризмни делегей деңгелинде чедир хөгжүдөргө бурунгаар идиг болдурадыр. Ынчангаш бо чылгы «Хөөмей» — Төп Азияның чоннарының культуразының эртинези деп VI симпозиумунун делегей чергелиг мөөрейинин дугайында «Хөөмей» Бүгү-делегейниң эртем төвүнүн директору Зоя Кыргызовна Кыргыз-биле ажил-ишчи чугааны кылгаш, оон берген тайылбырын номчукчуларывыска бараалгаттывыс.

— Хөөмей симпозиумунун кол эртирикчилери кымнар ирги, Зоя Кыргызовна?

— «Хөөмей» — Төп Азияның чоннарының культуразының эртинези деп VI симпозиумунун делегей чергелиг мөөрейин Тыва Республиканың Культура яамызы болгаш бистиң «Хөөмей» Бүгү-делегейниң эртем төвү эрттирер. Ук мөөрей — делегейниң этно-хөгжүм симпозиумунга дүүштүр хөөмей күүседикчилеринин мөөрейи-дир.

— Хөөмейниң ховар хевирлеринге чүү хамааржыр?

— Оларга борбанадыр, эзең-гилээр, хөрөктээр, думчуктаар, кумзаттаар, канзып, чыландык болгаш оон-даа өске хевирлер хамааржыр.

— Мөөрей кайы үеде болурул?

«Хөөмейи мни казбас-ла мен...»

— Мөөрей чайын, алды айның ортан үезинде, июнь 13-тен 16-га чедир болур.

— Кандыг-даа мөөрей негелделер чокка эртпес болгай, ук мөөрейниң негелделери кандыгыл?

— Мөөрейге шупту күзөлдиг улус назы-хар, эр-херээжен дээш, кызыгаарлаашкын чок киржир эргелиг. Баштай элчеглиг шылгалда болур. Чаңгыстың күүселдези 3-4 минутадан, а ансамбльдер — 7-8 минутадан эртпес. Чаңгыс кижиниң күүселдези, бодунуң шаа-биле-даа болза, доктааткан чурум езугаар үени сагыыр. Ансамбльдер удурланышкын ийи күүселде-биле кызыгаарланыр. База ол ышкаш киржилге дээш дадыыр акша турар.

— Киржикчилерниң күүселделерин үнелээринге чогуур кандыг барымдааларны сагырыл, Зоя Кыргызовна?

— Көшкүн чоннуң амыдыралының хевиринге болгаш угаан-бодалынга дүүшкөк күүселдениң оожум аянын барымдаалаза чо-

гуур, чүге дизе ол амгы үеде сагыттынмай турарындан дүргедээшкнниг, катаптаашкынныг хөөннүг аялгалар тыптып келген, оон уламындан национал хөгжүмнүн үе-дүптен бээр туруп келген дүрүмнери сагыттынмай, харын-даа чаңчыл аларган күүселдеден дашкаарлай берген болуп турар. Мөөрейниң түңнелдерин үндүрүп тургаш, дараазында чүүлдерни өөренип көөрү чугула: хөөмейжилер Хунаштаар-оол Ооржактын, Максим Дакапайнын, Кызыл-оол Санчынын, Ак-оол Кара-Салдың, Манчакай Саттын, Маржымал Ондарнын, Сорукту Кыргызтын, Комбу Ондарнын болгаш өскелерниң-даа күүседикчи чаңчылдарын уламчылаары, күүселдениң аян талазы-биле «арыы» (хөөмей-сыгыт, каргыраа, эзеңгилээр, борбанадыр), кол күүселде биле хөгжүм херексели-

ниң үделгезинин дүүшкээ, аяна-жылгазы болгаш оон-даа өске.

— Бо ышкаш улуг хөгжүм хемчеглери бедик деңгелде эртер болгаш, шынап-ла, делегейниң кайы-даа чуртундан киржикчилер хөйү-биле чедип келир болгай. А ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, бистиң тыва чонувустун шаг-төгүден, салгалдан салгалче дамчып келген чаңчылчаан чараш хөгжүмүвустун чылдан чылче улам-на сайзырап хөгжүп турарын бадыйкап турар. Элчеглиг улуг хемчээлдиг мөөрей база-ла чедииникин болурун күзөдим. Бистиң-биле чугаалашканыңар дээш четтирдвис, Зоя Кыргызовна, ажил-херээр бүдүнгүр болзун.

Валерия КОНГАР
чугаалашкан.

Мөөрейниң кол сорулгалары.

Ооң сорулгалары элээн хөй: оларга хөөмейниң салым-чаянныг күүседикчилерин илередири, томус болгаш национал хөгжүм херекселдеринин мастер-белеткекчилерин тодарадыры;

тыва хөөмей, сыгыт, каргырааны делегей хемчээлинге нептередири;

хөөмейниң ховар хевирлеринин күүседикчилерин илередип тыварынга идигни бээри;

мооң мурунда мөөрейлерге киришпээн болгаш ырак-узак турлагларда чурттап турар аныяк хөөмейжилерни база улуг салгалдың хөөмейжилерин хаара тудары;

хөөмейниң болгаш «сөс чок шоорнуң» аянныын, национал идик-хептиң болгаш эт-септиң онзагай каазын сайзырадырынга деткимчени көргүзери;

аэрофоннарга (шажын кенгиргелери), хордофоннарга (хылдыг хөгжүм), идиофоннарга (боду дыңналыр хөгжүм) уттундурган чаңчылчаан ыр-шоорну катап тургузары.

«Хөөмей» симпозиумунун үезинде. Июнь 2008 чыл.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле
В.А. Шубинни шаңнаарының дугайында

Чедип алган чедишкиннери болгаш үр чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле «Сүбедей» универсалдыг спорт комплекзини Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан чериниң кол инженерин Виктор Афанасьевич Шубинни шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 11

Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле
С.С. Кенденни шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың көдээ ажил-агыына хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле Эрзин кожунунуң «Бай-Тал» уксаалыг ажил-агыы көдээ ажил-агы бүдүрүлгө кооперативиниң бригадир-зоотехниги Светлана Сендиевна Кенденни шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 12

«Тыва Республиканың Улустуң артизи» хүндүлүг атты
А.В.Мандан-Хорлууга тыпсырының дугайында

Республиканың профессионал уран чүүлүн хөгжүдеринге кириген үлүг-хуузу база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың Улустуң артизи» хүндүлүг атты Тыва Республиканың Культура яамызының «Тываның күрүнениң ыры болгаш танцы-самың» «Саян» күрүнениң бюджет албан чериниң кол балетмейстери Аян Владимирович Мандан-Хорлууга тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 13

«Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Ч.С. Паданга тыпсырының дугайында

Культурлуг дыштанылга ажил-чорудулгазын хөгжүдеринге үлүг-хуузу болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Ак-Довурак хоорайда «К. Сагды аттыг Культура ордузу» муниципалдыг бюджет албан чериниң директору Чечек Салчаковна Паданга тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 14

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» медаль-биле Д.Б. Монгушту шаңнаарының дугайында

Театр уран чүүлүн хөгжүдеринге кириген үлүг-хуузу база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» медаль-биле «В.Ш. Көк-оол аттыг Тыва Республиканың национал хөгжүм-шии театры» күрүнениң бюджет албан чериниң сценаның башкарыкчы мастери, артист Дыр-

тык Бак-Кысович Монгушту шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 15

Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле
В.Т. Ховалыгны шаңнаарының дугайында

Күүсекчи эрге-чагырганың база тус чер бот-башкарылгазының күрүнө органның хөй чылдарда үр-түннелдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле Кызыл хоорайның мэри Владислав Товарищтайович Ховалыгны шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 16

Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле
С.Н.Сааяны шаңнаарының дугайында

Күш-ажылчы чедишкиннери болгаш үр-түннелдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле Федералдыг казначействонуң Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң удуртукчузу Солангы Николаевна Сааяны шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 17

Тыва Республикада Суд департаментиниң эргелелиниң ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Күш-ажылчы чедишкиннери болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле

Суд ажил-чорудулгазының организастыг-эрге-хоойлу хандырылгазы килдизиниң консультантызы Роланта Эрес-ооловна Абросимованы;

Капиталдыг септелге килдизиниң начальниги Татьяна Валентиновна Лощеваны шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 18

Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле
О.Х. Амыртакты шаңнаарының дугайында

Мөңгүн-Тайга кожунунуң тус чер бот-башкарылга органның хөй чылдарда үр-түннелдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга кожунда Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының бүрүн эргелиг төлээзи Оюн-оол Хертекович Амыртакты шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 19

Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле
Я.С.Садини шаңнаарының дугайында

Хөй чылдарда үр-түннелдиг ажылы база идепкейлиг хөй-ниити ажил-чорудулгазы дээш Тыва Республиканың Баштыңының – Чазаа-

ның Даргазының Хүндүлел бижин-биле Тыва Республиканың Эрзин кожунунуң хоочуннар шимчээшкининиң идепкейжизи Ямаа Сендиевна Садини шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 20

«Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты А.А. Сатка тыпсырының дугайында

Улуг-Хем кожунунуң тус чер бот-башкарылга органның хөй чылдарда үр-түннелдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Тыва Республиканың Улуг-Хем кожунуң чагыргазының черектер эргелекчизи Алевтина Акимовна Сатка тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 21

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» медаль-биле А.Л. Кашниковту (мөчээн соонда) шаңнаарының дугайында

Республиканың экономиказын хөгжүдеринге кириген үлүг-хуузу база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» медаль-биле хууда сайгарлыкчы Алексей Леонидович Кашниковту (мөчээн соонда) шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 22

Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле
Х.Б. Донгакты шаңнаарының дугайында

Чонунуң чонар-даш болгаш тураскаал уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле Тыва Республиканың Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү, скульптор-монументалист Хеймер-оол Байдосович Донгакты шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 23

Тыва Республиканың энергетика комплекзиниң ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Энергетика адырынга ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты

«Шагаан-Арыг-чылыг» Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезиниң электри де-риг-херекселдериниң септелгезиниң талазы-биле мастери Сергей Сатович Дашка;

«Шагаан-Арыг-чылыг» Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезиниң кожунуң котельнаязының токары Виктор Хеммер-оолович Намзынга тыпсыр.

Энергетика адырынга чедип алган чедишкиннери база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле

«Тываэнергосбыт» ажык акционерлиг нитилелдин диспетчери Любовь Гурьевна Башулинан;

«Ак-Довурак энерго» Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезиниң ээлчег начальниги Василий Владимирович За-кружецкийни;

«Ак-Довурак энерго» Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезиниң электрослесары Орлан Кан-оолович Монгушту;

«Шагаан-Арыг-чылыг» Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезиниң от өйлекчизи Владимир Витальевич Плотинини;

«Хову-Аксы-чылыг» Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезиниң чылыг бээриниң машинизи Наталья Алексеевна Соскалды;

«Тываэнерго» ажык акционерлиг нитилелдин Экономика эргелелиниң бизнес-планнаашкын база экономиктиг анализ килдизиниң начальниги Татьяна Александровна Яковлеваны шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 24

Тыва Республиканың күрүнө шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Республиканың культура болгаш уран чүүл адырында келир үениң профессионал кадрларны кижизидер херекке ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медаль-биле Кызыл кожунунуң «Кур-Чер сумузу» уругларны уран чүүл школазы» уругларга немелде өөредилгениң муниципалдыг бюджет өөредилге албан чериниң фортепиано клазы болгаш теория билгилериниң талазы-биле башкызы Валентина Настык-Доржуевна Донгакты шаңнаар.

Культура болгаш уран чүүл адырында хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле «А.Б. Чыргал-оолаттыг Кызылдың уран чүүл колледжизи» күрүнениң бюджет өөредилге албан чериниң педагог-концертмейстери Наталья Александровна Лопсанны;

Кызыл кожунунуң «Көк-Тей суурда уругларны уран чүүл школазы» уругларга немелде өөредилгениң муниципалдыг бюджет өөредилге албан чериниң хореография клазының талазы-биле башкызы Алевтина Викторовна Шульганы шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 25

Тыва Республиканың Улуг-Хем кожунунуң «Чаатының ортумак нини өөредилге школазы» муниципалдыг бюджет өөредилге албан чериниң өөредилге ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Келир үениң салгалын өөредип кижизидеринге чедип алган чедишкиннери, өөредилге адырында хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың өөредилгезиниң хүндүлүг ажилдакчызы» хүндүлүг атты күш-культура башкызы Шанаа Донгакковна Дамбар-оолга;

эге класстар башкызы Зоя Монгушовна Даспаанчикке тыпсыр.

Өөредилге адырында хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының – Чазааның Даргазының Хүндүлел бижин-биле

эге класстар башкызы Зинаида Александровна Эртинени;

математика болгаш физика башкызы Мария Анай-ооловна Ооржакты шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 17
№ 26

Тыва Республиканың Баштыңының чамдык чарлыкта өскерилгелер кириери дугайында

2003 чылдың январь 4-те Республиканың Баштыңы Чазааның Даргазының эргелелиниң дугайында №97 УХ ституция хоойлузунуң 7 чүдөрт кезээн удуртулга болд доктаадырым болза:

1. 2011 чылдың декабрь Тыва Республиканың Чазааның Даргазының №223 Чарла бадыйлааны аң курлавыр даялаарының чөпшээрел хтарын аңныыр ажил-агыл жулганын чарып алган юри черлерге болгаш хуу сайгы чыларга тыпсырының талазы Тыва Республиканың Аңна болгаш балыктаашкын т. биле күрүнө комитетиниң нистративтиг регламентини пунктузунуң он дөрткү абз өскерилгелерни 2010 чылды 31-де Тыва Республиканың «Тыва Республиканы наашкын болгаш балыкта талазы-биле күрүнө комите Тыва Республиканың девискге дириг амытаннар объекти болгаш оларны турар чер камгалаар, тургузар болгаш лаар талазы-биле күрүнө к лон боттандырып турар ; дужаалдыг кижилерниң даң бадыйлаарының дугайында» доктаалы-биле («Тувинская да», тускай үндүрүлгө, 201 рель 16; «Шын», 2010, авгу деп сөстөрни «2012.06.08-те Республиканың Чазааның Республиканың девискээрин гионнуң күрүнө контролон (х ралын) организастаарының гаш боттандыраарының дугайы (Тыва Республиканың норма актылары, «Тувинская прав луннуң капсырылгазы, 2012, 10, август 7; «Шын», 2012, сен 6, октябрь 11)» деп сөстөр-би луп, өскерилгелерни кириер.

2. 2012 чылдың август Тыва Республиканың Баштыңы «2012 чылдың август 1-ден чылдың август 1-ге чедир үеде Республиканың девискээрин ныыр курлавырларын тыва лимиттериниң дугайында» Чарлыгына дараазында өск гелерни кириер:

адында «чедир» деп сөст дирер» деп сөс-биле солугу; 1 пунктуда «чедир» деп «чедирер» деп сөс-биле солугу; 2 пунктуда «чедир» деп «чедирер» деп сөс-биле солугу; 3. 2012 чылдың март Тыва Республиканың Чаза Даргазының «Тыва Республиканың ажил-чорудулганын ч хевирлерин лицензиялаар бс хайгаараар талазы-биле алба күрүнө ачы-дузазын чедире талазы-биле администрат регламентин бадыйлаар дугайында» №103 Чарлыны кезээнде «Россия Федерац ның хамаатыларны кадыкш камгалаарының дугайында чылдың июль 22-де №5487-1) лужудулгазының үндезини ниң 5.1 чүүлүнүң тос кезээни пунктузу-биле» деп сөстөрни чылдың ноябрь 21-де «Росси дерациязынга хамаатыларны дыкшыл камгалаарының үнд нериниң дугайында» №32 Федералдыг хоойлунуң 15 ч нун 10 кезээниң 4 пунктузу-6 деп сөстөр-биле солугу.

2. Бо Чарлыкты «Тувин правда» болгаш «Шын» солуга парлаар.

Тыва Республика Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың декабрь 25
№319

ХҮРЕШ МАРГЫЛДААЗЫНГА СЕРГЕЙ ШОЙГУ БАЙЫР ЧЕДИРГЕН

ФОТОРЕПОРТАЖ

Спорт спорт спорт...

Кожууннарның ай санында Сүбедей спорт ордузунга эрттирип турары тыва хүреш маргылдаазынның ээлчээ бо удаада каа-хемчилерге таварышкан. Боттуг чылдагааннар биле хүрештиң декабрь айда болбайн барганы организакчыларның белеткениринге немей үени берген болбайн аан.

Моон-на чылдагааны болган боор, кожуун бодунуң чаа чагырыкчызы Виталий Чаж-оолдун, сураглыг мөге, Тыва Республиканың Чазак Даргазының кожуунда өлээзи Эртине Даңзы-Белектиң дуртулгазы-биле эвээш эвес организас-массалыг ажилдарны оруктанын ханада аскалан стендерлер, көрүкчүлерге үлээн боова-оорзактар херечилеп турду. Маңааң-не идепкейин көргүскен кожуунуң суму чагыргаларын, Бүрүнниң олгаш Дерзиг-Аксының интернат-ажыңнарын, КБК «Аржаан», ААН Космос» бүдүрүлгө черлерин,

жуунуң адын камгалап алдаржыдып чораан Даш-оол Салчактын, Геннадий Наксылдын, Владимир Кенденнин, Сергей Кумаажыктын, Валерий Шарайнын, Геннадий Монгуштуң аттарын залга чаңгыс эвес удаа алгап-мактап турду. А Арзылаң мөге Алдын-оол Кууларның баштак аажы-чаңы-биле база, хүрешти «бодунуң кечинге эдилээн» болгаш ындыг боор, билдиги спортчу тайылбыр кылырын, бодум хуумда, чедииникинниг тывышкын деп санадым. Маңаа мындыг эскеригни кирип көрейн. Алдын-оолдун кончук

Шүүлген мөге Сайын-Белек Түлүш.

чуг солун сегиржип алышкынарны аарыкчыларынга сөңнеди. 16 мөге артканда (кечим түңнел салыгда) «Арзылаң» Сайын-Белек Түлүш Эрзинден Сүүр-оол Нончааны, «Арзылаң» Андрей Хертек «Начын» Сонам Соянны, «Арзылаң» Эрес Кара-Сал «Начын» Ай-Демир Монгушту, «Начын» Айдың Отчуржап Эрзинден Саян Лойгуну, Каа-Хемден Кызыл-Кат Кенден Кызылдан Айдыс Кууларны, Өвүрдөн Аңгыр Куулар Чөөн-Хемчиктен Валерий Ондарны, а Өвүрдөн Отчугаш Тежит «Начын» акызы Эртине Допуй-оолду тус-тузунда октап алдылар.

Улдуң түңнел салыгда Эрес Кара-Сал аныяк мөге Айдың Монгушту, Отчугаш Тежит Кызыл-Кат Кенденни октадылар. Андрей Хертек биле Аңгыр Кууларнын, Сайын-Белек Түлүш биле Айдың Отчуржаптын сегиржип алышкынары хончуга чедир үргүлчүлээш, баштайгыларның тиилелгелери-биле доозулду.

Чартык түңнел салыгда Эрес Кара-Сал Отчугаш Тежитти октап алды. А Сайын-Белек Түлүш биле Андрей Хертектиң сегиржип алышкыны узай берди. Аай-дедир хончулаштыраарга-даа октажып чадааннар. Тыва хүрештиң дүрүмүн езугаар «кажык» тыртар ужурга таварышты. Толаа езугаар эпиг тудуш алыр эрге Андрейге таварышты. Ынчалза-даа Сайын-Белек бо берге байдалдан уштунуп, харын-даа удур арга кылып, тиилелгени чедип алды.

Түңнел сегиржип алышкын

— Эрес Кара-Сал биле Сайын-Белек Түлүш. Бо ийи мөге улуг маргылдааларның түңнел салыгларына безин хэй катап ужурашкылаанын билер бис. Бо удаада Сайын-Белек кончук шудургу хүрешкеш, «Арзылаң» эжин октап алды.

Бо сегиржип алышкын чүңү көргүзүп турарыл? Тыва хүрештиң эң-не дээр дээн он-он беш хире мөгелериниң аразында чидиг чижилге тургустунуп келгенин херечилеп турар деп болур. Бичиле белеткел кошкадып, спортчу белеткел чурумун сула сала бээр болза, аштырышкынга таваржып, кеземчеге таваржы берип болур сен. Күчүтөн Аяс Монгуштуң тергиделиниң үезинде ышкаш удурланыкчыларын бир-ийи баш бедик турган чорук моон сонгаар уламчылаары берге-ле боор. Ындыг байдал хүрештиң сайзыралына дөгүм болуру чугаажок. А Эрес Кара-Салга бо чылдың эгезинде океан ынды ырак оран Америкада Пессадена хоорайга тыва чонну алдаржыдып, эжи «Арзылаң» Седен-Очур Кара-Сал болгаш «Улустуң хөөмейжизи» Конгар-оол Ондар-биле «Роза чечектиң параднының» байырлалына киржип, узун орукка чорааш, могап-шылааны бөгүнгү аштырышкының чылдагааны болган чадавас.

Маргылдаага тускай шаңналдарның эдилекчилери: «эң чараш девиг көргүскени дээш» Валерий Ондар, «эң чараш арга» дээш Каа-Хемден Артыш Ооржак, «эң улуг назылыг мөге» дээш Маадыр Монгуш олар тускай шаңналдарга төлөптүг болдулар.

Амыр ХОЮГБАН,

Тыва Республиканың уран чүүлүнүң алдарлыг ажилдакчызы. Айдыс ДОРЖУНУҢ тырттырган чуруктары.

Маргылдааның бирги кезээниң соонда ооң байырлыг ажыдышкынында Тыва Республиканың Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол киржип, байыр чедирбишаан, 2012 чылда рейтинг-саналга талазы-биле эң дээр көргүзүлгү болган мөге Эрес Кара-Салга тракторнуң дүлгүүрүн тывыскан.

ротехникумнуң, пассажирлер өртүп турар сайгарлыкчыларны, льтура, полиция ажилдакчыларын демдеглевес аргажок. Черле чаш чүгле каа-хемчилер-даа эс, өске-даа кожууннар бо херлиг маргылдааларны чаңгыс эрттирип каар анаа-ла спортчу ичег эвес, а кожууннуң адын камгалап чораан билдингир спорттарын алдаржыдарына, оларның ык амыдырал дээш быжыг тутуун чонга, эң ылаңгыя аныяк-еннерге үлегер-чижек кылдыр ылбыр ажылы чорударына чешкинниг ажылгап турары солун. Каа-хемчилер, бо талазы-биле а хоомай эвес чон болуп, ко-

аныяанда хүрежип чораан үезинде чоннуң ынак мөгези апаарына эвээш эвес үлүг-хуузу сураглыг мөге Владимир Биче-оол кириген кижиле болгай. Эң ылаңгыя бистин мөгевис А. Кууларны Красноярскиниң Куулары-биле (А.Лебедь) алышкылар болганының дугайында солун чугаа чонну каттыртып, улам ыңай хей-аът кирир турган, ийин. Бо удаада «арзылаңывыс» аныяк мөгелерниң хүрежин билдире-биле сайгарып, оларның дугайында солун медээлерни берип, езулуг-ла Сумакинович акызындан чыда калбас хире көзүлдү.

Делегей чергелиг көшкүн чоннарның хүреш федерациязының

дүрүмүңгө дүүштүр бо удаада маргылдааны мөгелерниң деңзиниң аайы-биле (85 килге чедир болгаш 85-тен өрү) ийи үзүп хүрештирген. Баштай чиик килдиг мөгелер күжүн шенешкенер. А тулган чемпионну илередир ужурлуг маргылдааның ийиги кезээнге кандыг-даа мөге киржип болур. 85 килге чедир 90 ажыг мөгелер

аразынга 18 харлыг ТКУ-нуң студентизи Айдың Монгуш тиилелгени бүзүрелди-биле чаалап алды. Ийиги черде — Эрзинден Херел Сагды, үшкүзүндө — Чөөн-Хемчиктен Арсен Ондар. Черле ынчаш Улуг-Хемниң Торгалыгдан Шагжы Болаттың өөреникчизи (амгы тренери Эртине Допуй-оол) эрткен чылдың Шагаазында аныяктар аразына шүүлген Айдың Монгуштуң хүнү кирген турган боор, улуг деңзиг мөгелер аразына ол хоочун мөгевис Маадыр Монгушту мундуруп октааш, сесче кирип тутту, ийин.

Маргылдааның бирги кезээниң соонда ооң байырлыг ажыдышкынында Тыва Республиканың Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол киржип, байыр чедирбишаан, 2012 чылда рейтинг-саналга талазы-биле эң дээр көргүзүлгү болган мөге Эрес Кара-Салга тракторнуң дүлгүүрүн тывыскан. А эң-не солун чүүл, маргылдааның киржикчилеринге, аарыкчыларга Россияның камгалап сайыды Сергей Шойгу Шолбан Валерьевичиниң телефонун болгаш микрофон таварыштыр байыр чедиргени болду. Чон ол байыр чедиришкенин улуг сеткил ханышкын-биле хүлээп ап, диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле харыыладылар.

Улуг мөгелерниң хүрежи кон-

Кожуун чагырыкчызы В. Чаж-оол хоочун мөге Маадыр Монгушка шаңнал тыпсып тур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫ

Россияның болгаш Тываның демнежилгезиниң 100 чылын болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылын байырлаарыга тураскааттыганын юбилейлиг хемчеглерни белеткээриниң болгаш эрттирериниң дугайында

2011 чылдың август 8-те Россия Федерациязының Президентизиниң «Россияның болгаш Тываның демнежилгезиниң болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылын байырлаарының дугайында» №1057 Чарлыныг, Россияның болгаш Тываның демнежилгезиниң 100 чылын болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылын байырлаарыга тураскааттыганын юбилейлиг хемчеглерни белеткээриниң болгаш эрттирериниң талазы-биле оргкомитеттин шийтиринге дүүштүр доктаадырм болза:

1. Россияның болгаш Тываның демнежилгезиниң 100 чылын болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылын байырлаарыга тураскааттыганын юбилейлиг хемчеглерни 2014 чылдың сентябрь 6-да эрттирер.

2. Тыва Республиканың Чазаага:

-байырлал хемчеглериниң программазын тургузар;

-регионар аразының болгаш чурттар аразының кады ажилдажылгазын улам ыңай сайзырадыр, республиканың Россия Федерациязының өске субъектилер-биле экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культурлуг харылзааларын быжылгаар сорулга-биле, а ол ышкаш юбилейлиг хемчеглерге киржири-биле эрге-чагырганың федералдыг органның, Россия Федерациязының регионнарының болгаш даштыкы чурттарның делегацияларын республикаже чалаарын орта-

низаастар;

-юбилейлиг хемчеглерниң белеткелиниң болгаш эртип турарының дугайында информастыг дыңнадыгларны боттандыраар.

3. 2012 чылдың сентябрь 21-де Тыва Республиканың Чазааның №312-р айтышкыны-биле бадылааны Россияның болгаш Тываның демнежилгезиниң 100 чылын болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылын байырлаарыга тураскааттыганын юбилейлиг хемчеглерни белеткээриниң болгаш эрттирериниң планнарының күүселдезиниң талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның боттандыраар.

4. Россияның болгаш Тываның демнежилгезиниң 100 чылын байырлаарыга тураскааттыганын хемчеглерни чурттаачылыг черлерге эрттирерин Тыва Республиканың муниципалдыг тургузууларының чагыргаларының даргаларына сүмелээр.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2012 чылдың декабрь 29

№322.

Хову-Аксы суурда

АЖЫЛДАР УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Кожуун төвүнүн 12 социал объектилер чылыг-биле хандырылган, оларның 10-у ажилдап эгелзэн, ооң иштинде кожуунун төп эмнелгези, инфекция салбыры, эге болгаш ортумак школалар, чунар-бажың, хоочуннар бажыңы, «Хүнчүгеш» уруглар сады, Культура бажыңы. Дүүн төп чылыг хандырылгасынга «Дюймовочка» уруглар сады биле №9 ПУ-нун өөредилге оран-савазын кошкан. Бажыңнар иштинин чылыг четкилерин болгаш соок суг хандырылгасының четкилерин катал тургузарының ажилдары уламчылавышаан. 107 кижин, ооң иштинде 32 чаш уруг

бар квартираларда чылыг катал дамчып эгелзэн. Мир болгаш Май 1 кудумчуларының бажыңнарында 18 бригада ажилдап турар.

Хову-Аксы ЧЭТ-те 800 метр электри кабелін солаан соонда №4 курлавыр котелу ажилдаарына белен.

№5 котел чурум езугаар ажилдап турар: сугунуң изин 110 градус, бустун — 440. 1584 тонна хөмүрдаш курлавырын белеткээн. ЧЭТ-те «Хову-Аксы чылыг», «Лунсин», «Ак-Довурактын ЧЭТ» бүдүрүлгө черлеринден бригадалар соксаал чок ажилдап турар. Катал тургузарының ажилдарында нити-биле

312 кижин база 10 техника хаара туттунган.

5 түр када чурттаар черлерде 71 улуг кижин бар. Хову-Аксы суурдан 241 уруг Хакас Республиканың, Красноярск, Алтай крайларының санаторийлеринде дыштанып турар. Январь 20-нүн хүнү-биле алырга, чурттаачы чонга дузалаары-биле ажыттыганын агар санда нити-биле 7 млн. 457 муң рубль бар. Январь 21-нүн эртенги шагында Хову-Аксы суурга агаарның температурасы казыыр 24 градус болган.

ТР-ниң албан-езуунун сайты-зындан.

Коррупцияга удур демисел!

ТОРГААЛ ХЭЭЛИДЕН 30 КАТАП АШКАН

Албан-дужаалдыг кижиге хээли берип турган тудугжуну шииткен.

Кызыл хоорайга 3 каът чуртталга бажыңын тударының тудуг-монтаж ажилдарын күүседир талазы-биле бүдүрүлгө ажилгай чорудулгазын удуртуп турган «Люкс-Трой» КХН-ниң прораб ажилдакчызы Александр Назаровка хамаарыштыр Тыва Республиканың Дээди суду шииткелди үндүргөн. Ол тудугжуну РФ-тин КК-ниң 291 чүүлүнүн 3 кезээ-биле (албан-дужаалдыг кижиге хоойлуга дүүшпес чүүлдү кылзын дээш хээли бергени) буруудаткан.

Истелгениң болгаш судтун тодаратканын езугаар алырга, 2012 чылдың август 23-те Назаровтан тудуг объектинге ажил дилеп, Таджикистан Республиканың Тыва Республикага ажилдаар чөпшээрели чок тос даштыкы хамаатызы келген. Оларны Назаров ажилдадып алган. Даартазында объектиге Россияның федералдыг миграция албанының Тыва Республикада килдизиниң төлээлери по-

лиция ажилдакчылары-биле кады чедип келгенер. Олар даштыкы хамаатыларның Россия Федерациязынга кээп чурттаарының чурумун хажыдып, күш-ажыл чорудулгазын хоойлуга чөрүштүр кылып турарын илереткенер. Ол-ла хүн оларны миграция албанының килдизинче эккелген болгаш административтиг чурум хажыдышкынының дугайында протоколду тургускан.

Таджикистанның хамаатыларын административтиг харысалгага онааган чорук оларны ажилдан үндүреринге чедирер деп чүвени Назаров билген, а ыңчан чагыг күүселдези үстүп болур. 2012 чылдың август 24-те ол миграция албанының килдизиниң начальнигиниң кабинетинге кирип кээп, административтиг протокол тургуспазын, Таджикистанның хамаатыларын херекке онаавазын, моон соңгаар объектиге хыналданы кылбазын дилеп, аңаа ол дээш ашка бээрин саналдаан. Килдизиниң удуртукчузу хээли алырындан ойталаан болгаш административтиг протоколду тургузуп каан.

Албан-дужаалдыг кижин хээли алырындан ойталап турза-даа,

Назаров август 28-те ол удуртукчууну кабинетинге кирип кээп, он муң рубльди дамчыдып берген.

Суд хуралына Назаров болчукчузу олурда, онааган бурууну хүлээп ал турарын дыңнаткан болгаш суд сайгарылгазы чокта шииткелди үндүрерин дилзэн. Күрүне ялалакчызы ол дилегге удурланмаан.

Шииткелди үндүрүп тура, суд чигегидириниң байдалдарын база өөренип көргөн. Чижээ, ооң буруузуң долузу-биле миннип турарын, херек үүлгедиишкинин илередип тыварына чедирген дузаны, ажилдап турар черинден аңаа берген эки характеристиканы, мурнунда административтиг болгаш кеземче херектеринге онаашпайн чораанын, өг-бүлезинде азыракчы болуп турарын барымдаалаан. Ооң үүлгедии дээш Дээди суд ону 300 муң рубльге торгаан, ол ышкаш хээли кылдыр берип турганы 10 муң рубльди хавырган болгаш күрүнеже шилчиткен.

Игорь ОСМОЛОВСКИЙ, кеземче херээниң талазы-биле күрүне ялалакчызы.

ЭРИГ БААРЛЫГ ТЫВА ЧОНУМДА ДУЗА ДИЛЕП ТУР БИС!

Хүндүлүг тыва чонум,

чер-чурттугларым! Мээң чаңгыс

Эрелчин Артемович САЛЧАК

чылда бажында улуг кемдээш

төрүттүнгөн. Амгы үеде ба

дыка берге. Дүне, хүндүс-даа

вас, ыглаар, кылашавас! Огд

кадыын экижидип алыр дээш М

хоорайга февраль айда четкен

бис. Ынчангаш «далайга дамды

дан» кадып 2013 чылдың январь

де Чаа-Хөл суурга Тываның алд

артистериниң дузазы-биле ач

марафонунга киржип келири

диледивис.

Чаа-Хөл кожуун. Чаа-Хөл

Шактар Александр 7-2.

Хүндүткел-биле Эрелчинниң ав

Саяна САЛЧ

Харылзажыр номер

89232678981,89235498050

«Россельхозбанкның» Тыва регион филиалы, клиент: Саяна, сандровна САЛЧАК.

Хууда агар санның дугаары 42301810257130000205

ИНН 7725114488, БИК 049304738, КПП 170102002

ОГРН1027700342890, Кор. сч.30101810400000000738

Тыва Республика, Чаа-Хөл кожуун, Чаа-Хөл суур, Ленин кудун бажың 8 А.

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Бистиң дуңмавыс, угбавыс, хөй санның маларының ынак угбазы Алевтина Пооловна САТТЫҢ январь 22-де төрүттү хүнү.

Алевтина Попай-ооловна үжен а чылдарда Чөөн-Хемчик кожуун эмнелгениң лаборатория салбырында бүгү ннында ак сеткилдиг амыр-дыжын харамнанмайн дүне-хүндүсвейн ажилдап чоруур. Дөргүл-төрелиниң чөлөнгижи, дузаар экииргек, сагыш човангыр, чүү-даа боорга, кайы-даа талазын бисти деткип, дузалажып чоруур. База оолдары Белек, Ай январь 22-де төрүттүнгөн.

Аля авайга, Белекке, Айдыска төрүттүнгөн хүннери трыштыр өөрүшкүнү, кадыкшылды, өөредилгезинге, ажиинге чедишишкиннерни, хөй-адыңар бедик, үүле-херээ чогул, төрүттүнгөн хүнүңерде ууттунмас кежик келзин, аас жик аалыңарны арта базып эртпес болзун, амыдырал-чурт гаңар аржаан суу дег арыг болзун.

Төрелдери, кады төрээннери, дуңмаларында

Тес-Хем кожуунуң Самагалтай суурда чурттап-ажылдап руур бистиң кернивис Руслана Тулган-Маадыровна САЛЧ январь айда 30 харлаар. Ол 2 оолдун, бир кыстың ынак ав өөнүн ээзиниң быжыг чөлөнгижи. Кернивис сайгарлыкчы алынга үре-түннелдиг ажилдап-чурттап чоруур. Төрүттүнгөн хү биле кернивиске аас-кежикти, кадыкшылды, бүгү-ле чүүлдө чүгле экини күзевишаан, дараазында одуругларны бараалгаттыс.

30 харлаан бединдиве

Үнүп келген хүнүңерде

Ажыл-ишке чедишишкини,

Ал-бодуңарга кадыкшылды,

Аал-ораныңарга амыр-тайбыңны,

Аас-кежикти йөрээп тур бис.

Хүндүткел-биле Кызылда чурттап-ажылдап чоруу Ужар-оол, Чодураа, Урук, Саймаа САЛЧАКТАРНЫ өг-бүлезинде

Чалым СЕРГЕЕВИЧ ООРЖАКТЫ

ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОН БИЛЕ ХАРЫЛЗАЖЫРЫН ДИЛЕП ТУР БИС. 8-923-386-0983 (НОУТБУК).

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор И.М.ДАМБА-ХУУРАК. Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор — 2-01-35, хүлээп алышкын өрээли — 2-30-69, редакторунуң орадакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-17-91. КИЛДИСТЕР: нитиел-политиктиг килдиз — 2-18-10, культура, өөредилге, көдээ ажил-агый килдиз — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, реклама килдиз — 2-17-09, очулга — 2-03-87, улутпур — 2-40-77, тел/факс (394-22) 2-17-94. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 3 ама. Тираж 8230. Чагыг 6. Номерни парлаалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263 Корр.сч.сч. № 30101810500000000073 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 17010100 ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаның Тыва Республика талазы-биле эргели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-тү «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1) Солунда парлааттыганын мате риалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айытыганын саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харылаар